

V. IN MEMORIAM

Michał Patkaniowski (1907 — 1972)

W dniu 10 listopada 1972 r. krakowska *Alma Mater* i polska nauka historycznoprawna okryte zostały żałobą, spodowaną przedwczesną śmiercią profesora zwyczajnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, doktora habilitowanego Michała Patkaniowskiego.

Urodzony w Krakowie w dniu 17 czerwca 1907 r., tutaj w 1926 r. ukończył szkołę średnią, po czym rozpoczął studia wyższe na Uniwersytecie Jagiellońskim, uwieńczzone w 1930 r. tytułem magistra praw i absolwenta Studium Spółdzielczego. Już w tym okresie zainteresował się szczególnie historią prawa, której pozostał wierny do końca swego życia. Zafascynowany osobowością i twórczością naukową Stanisława Estreichera, zapisał się na seminarium z historii prawa zachodnioeuropejskiego i przez wiele lat należał do grona jego najaktywniejszych uczestników. W związku zaś z tym, jeszcze przed ukończeniem studiów, powołany został w 1929 r. na stanowisko zastępcy asystenta przy katedrze prof. Estreichera, gdzie też w latach 1931 - 1933 był asystentem młodszym, a w latach 1933 - 1937 asystentem starszym.

Nie była również obca Michałowi Patkaniowskiemu praktyka prawnicza. Zaraz po ukończeniu studiów rozpoczął aplikację sądową, zakończoną

ną w 1934 r. egzaminem sędziowskim, po którym przez wiele lat pozostawał w służbie wymiaru sprawiedliwości. W latach 1935 - 1938 był asesorem sądowym, od roku 1938 do 1945 sędzią grodzkim, w latach 1945 - 1950 sędzią okręgowym i p.o. sędziego apelacyjnego, a od reorganizacji sądownictwa w 1950 r. aż do swej rezygnacji w 1957 r. sędzią wojewódzkim. Orzekał początkowo w sprawach karnych, później zaś w sprawach cywilnych, przy czym w okresie powojennym stale zasiadał w drugiej instancji, ostatnio w wydziale rewizyjnym cywilnym Sądu Wojewódzkiego w Krakowie. Ponadto przez kilka lat pełnił funkcje administracyjne w Prezydium Sądu Apelacyjnego. Ów blisko trzydziestoletni okres pracy w sądownictwie i związana z tym doskonała znajomość obowiązującego prawa materialnego i procedury spowodowały, że — chociaż w swej działalności naukowej zajmował się przeszłością — nigdy nie przestał być prawnikiem *sensu stricto*. W pełni doceniał związek teorii z praktyką, przygotowanie praktyczne uważał za ważny element kształcenia młodej kadry naukowo-dydaktycznej, a znajomość historii prawa za nieodzowny warunek pełnego wykształcenia każdego jurysty.

W 1931 r. uzyskał Michał Patkaniowski stopień naukowy doktora praw. Podstawę przewodu stanowiła napisana pod kierunkiem Stanisława Estreichera rozprawa doktorska pt. *Krakowska rada miejska w średnich wiekach*, opublikowana w trzy lata później jako osobny tom „Biblioteki Krakowskiej”. Praca ta, oparta o szeroki zestaw materiałów źródłowych, zawiera „dokładne, wyczerpujące i jasne przedstawienie” badanego problemu (P. Dąbkowski, „Przewodnik Historyczno-Prawny”, r. IV, s. 175), tj. organizacji i działalności owej najważniejszej bodaj instytucji samorządu miejskiego w średniowiecznej Polsce, jaką była rada jej ówczesnej stolicy.

W poszczególnych rozdziałach pracy omówił Autor kolejno genezę i początki rozwoju rady krakowskiej, jej stosunek do króla, stosunek do ławy miejskiej, skład rady i jej stosunek do gminy, w końcu zaś działalność *Consilii Civitatis Cracoviensis* na polu autonomicznego ustawodawstwa miejskiego. Wykazał, że przez cały wzięty pod uwagę przeciąg czasu miał miejsce „stały, systematyczny rozwój tej instytucji”, która stopniowo zdobywa sobie „coraz szerszy zakres uprawnień i ani ograniczenia ze strony króla, chwilowe zresztą, ani zatargi z gminą, ani wreszcie, co najważniejsze, ograniczające jej działalność przepisy prawa magdeburskiego, nie są w stanie tego rozwoju powstrzymać, ani mu przeszkodzić” (s. 151). Słusznie też podkreślił, iż na przykładzie krakowskiej rady miejskiej „sprawdza się teza, że prawo niemieckie w Polsce tworzy specjalną, zgoła odrębną gałąź, Polsce tylko właściwą” (s. 152), co też znalazło potwierdzenie w wynikach późniejszych badań innych autorów poświęconych dziejom miejskiego prawa sądowego w dawnej Polsce.

Problematyki *ius municipale Polonicum* dotyczy też kilka dalszych publikacji Michała Patkaniowskiego, w tym ogłoszony w okresie powojennym artykuł recenzyjny pt. *Na marginesie nowego wydania dzieł Bartłomieja Groickiego*.

Duże znaczenie dla kształtowania się sylwetki naukowej Michała Patkaniowskiego, jako specjalisty z powszechnej historii państwa i prawa, miały jego studia zagraniczne, odbyte w roku akad. 1936/37 na Uniwersytecie w Rzymie, pod kierunkiem wybitnego historyka prawa włoskiego Pier Silverio Leichta. Zetknął się wówczas bezpośrednio z szeregiem uczonych włoskich, nabył świetną znajomość języka, a przede wszystkim zgromadził sporo materiałów naukowych, które zużytkował w kilku pracach opublikowanych po powrocie do kraju. Należy do nich obszerna rozprawa pt. *Charakterystyka ustawodawstwa statutowego na tle rozwoju komuny włoskiej* i artykuł *O kilku analogiach w ustroju miast włoskich i polskich*. Głównym zaś rezultatem jego włoskiej peregrynacji była monografia z historii prawa karnego średniowiecznej Italii pt. *Wina i kara. Elementy rzymskie i germańskie w prawie karnym statutów miast włoskich*, która stanowiła podstawę przeprowadzonego w 1939 r. przewodu habilitacyjnego, zakończonego uzyskaniem stopnia naukowego docenta historii prawa na zachodzie Europy.

Wspomniana monografia ogłoszona została drukiem, jako piąty zeszyt ówczesnych „Wydawnictw Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego”, na krótko przed wybuchem drugiej wojny światowej, co uniemożliwiło właściwe rozprowadzenie nakładu w kraju i za granicą. Szkoda, że nie mogła ona trafić w odpowiednim czasie na warsztat polskich i włoskich recenzentów, albowiem z kart tej pracy widać, że „pisał je autor znający zarówno dobrze współczesne teorie prawa karnego, jak i też ostrożny interpretator średniowiecznych tekstów źródłowych” (A. Vetulani, *Dzieje historii prawa w Polsce*, Kraków 1948, s. 52). Poddając gruntownej analizie normy licznych statutów autonomicznych komun włoskich, starał się on zrekonstruować ówczesne poglądy na „główne zręby prawa karnego, na problemy winy i kary” (s. 122). Zajął się więc takimi zagadnieniami, jak wina umyślna i nieumyślna, odpowiedzialność *societatis*, odpowiedzialność małoletnich i kobiet, okoliczności wykluczające karalność czynu, usiłowanie, system kompozycyjny tudzież system kar cielesnych, wszędzie zwracając uwagę na genezę regulujących je przepisów. Przypomniął, że na terenie miast włoskich „zetknęły się i zderzyły dwie kultury prawne, rzymska i germańsko-longobardzka”, co spowodowało zmaganie się pierwiastków romańskich i germańskich, zakończone zwycięstwem „kultury wyższej” (s. 121). „W dziedzinie prawa karnego jednak — jak wykazał na konkretnym materiale źródłowym — prawo rzymskie zwycięża po długich walkach i co najważniejsze, niezupełnie. Dzieje się tak z dwu względów. Po pierwsze prawo karne w sy-

stemie germańskim, reprezentowanym na terenie Włoch najsilniej przez ustawodawstwo longobardzkie, było najlepiej wyrobionym działem prawa, a po drugie różnice między prawem rzymskim a germańskim były tu najistotniejsze. Toteż recepcja prawa rzymskiego w dziedzinie prawa karnego nie była nigdy tak zupełna, jak w prawie cywilnym" (s. 121 - 122). Ta właśnie pozycja w dorobku naukowym Michała Patkaniowskiego, łącznie z innymi, wymienionymi już jego pracami z historii włoskiego prawa statutowego, odegrała później dużą rolę w kształtowaniu się zainteresowań naukowych grona jego współpracowników i uczniów, dzięki czemu kierowana przez niego przez wiele lat Katedra Powszechnej Historii Państwa i Prawa U.J. stała się ważnym ośrodkiem badań w dziedzinie historii prawa karnego, a zarazem jedyną w Polsce placówką, zajmującą się na większą skalę dziejami prawa włoskiego.

Katedrę tę, noszącą jeszcze wówczas nazwę Katedry Historii Prawa na Zachodzie Europy, objął wkrótce po wyzwoleniu Krakowa, w lutym 1945 r., jako zastępca profesora, a następnie profesor kontraktowy. Od tego też czasu (mimo przejściowych komplikacji etatowych i przesunięcia na stanowisko adiunkta) wykładał swój przedmiot bez przerwy aż do maja 1972 r. W 1949 r. mianowany został profesorem nadzwyczajnym i ponownie przejął kierownictwo katedry, tym razem już na stałe. Był pełnomocnikiem Ministra do spraw organizacji instytutów uczelnianych i zespołów katedr na Wydziale Prawa U.J., organizatorem, a następnie kierownikiem Zespołu Katedr Historyczno-Prawnych (1952 - 1958), zaś od 1970 r. dyrektorem Instytutu Historyczno-Prawnego. W roku akad. 1950/51 był prodziekanem, a w latach 1951/52 i 1952/53 dziekanem Wydziału, którą to godność — na skutek jednogłośniego wyboru kolegów — pełnił ponownie w latach 1956/57 i 1957/58. Przez kilka kadencji był delegatem Wydziału Prawa do Senatu Akademickiego, a ponadto pełnił szereg innych odpowiedzialnych funkcji z ramienia Wydziału, Uczelni, Ministerstwa i Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej. Brał czynny udział w organizacji Komisji Nauk Prawnych przy Krakowskim Oddziale Polskiej Akademii Nauk, w której był zastępcą przewodniczącego. Pracował również społecznie, m. in. jako wiceprezes Krakowskiego Oddziału Towarzystwa Polsko-Austriackiego.

Kierowana przez profesora Patkaniowskiego Katedra (a od 1970 r. Zakład) Powszechnej Historii Państwa i Prawa U.J. rozwinęła nader ożywioną działalność naukową i dydaktyczną. Przejściowo byli w niej czynni Kazimierz Opalek, Wanda Gołąb-Sołtysowa, Andrzej Kłodziński, Stanisław Roman, Stanisław Grodziski i Stanisław Salmonowicz, podczas gdy Lesław Pauli, Irena Malinowska-Kwiatkowska i Wojciech M. Bartel pozostali w niej na stałe. Przeprowadzono pięć przewodów habilitacyjnych, jeden kandydacki, trzy doktorskie i około 200 przewodów magisterskich. Sam zaś prof. Patkaniowski występował ponadto jako recenzent

w licznych przewodach habilitacyjnych i doktorskich w innych katedrach, tudzież na innych uczelniach, a jego opinie zaważyły na nominacjach i awansach szeregu docentów i profesorów w Polsce. Położył też zasługi na polu współpracy międzynarodowej w dziedzinie historii prawa. Pozostawał w kontakcie z uczonymi włoskimi, współpracował z ośrodkami uniwersyteckimi Węgier i Czechosłowacji, a w czasie jubileuszu 600-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1964 r. był współprzewodniczącym międzynarodowej sesji naukowej poświęconej historii uniwersytetów, w której brali udział uczeni z kilkudziesięciu krajów.

Ostatnia z wymienionych funkcji była związana z powojenną działalnością naukową Michała Patkaniowskiego. W okresie tym rozszerzył on bowiem pole swoich badań, przez zainteresowanie się historią nauki prawa i literatury prawniczej oraz dziejami organizacji i administracji szkolnictwa wyższego, głównie w XIX stuleciu. Opublikował z tej dziedziny kilka artykułów oraz kilkanaście biogramów reprezentantów nauki i praktyki prawniczej. Był redaktorem pracy zbiorowej pt. *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego* oraz członkiem ścisłego komitetu redakcyjnego wydawnictw jubileuszowych Uczelni. Najważniejszym zaś, monumentalnym jego dziełem, stało się opublikowane *anno Iubilaei* obszerne studium pt. *Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego od reformy Kołłątajowskiej do końca XIX stulecia*.

Wspomniana praca jest owocem wieloletniej, żmudnej kwerendy źródłowej, w toku której wykorzystane zostały nie tylko bogate zasoby archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego i innych archiwów polskich, ale również archiwalia austriackiego ministerstwa *für Cultus und Unterricht* z Wiednia, z których przedtem nikt u nas nie korzystał. Przedstawił w niej Autor dzieje krakowskiego Fakultetu Prawniczego w niezmiernie ważnym, a mało dotąd znanym okresie jego działalności, zamykającym się w latach 1780 - 1900. Poszczególne etapy drogi od upadku do świetności, którą Wydział przebył w tym okresie, omówione zostały w siedmiu kolejnych rozdziałach książki. W dwóch pierwszych traktuje prof. Patkaniowski o sytuacji na wydziale w ostatnich latach pierwszej Rzeczypospolitej, kiedy został on objęty oświeceniową reformą Uczelni, przeprowadzoną przez Hugona Kołłątaja. Trzy dalsze rozdziały obrazują zmienne losy *Facultatis Iuridicae* w pierwszym okresie przynależności Krakowa do Austrii (1795 - 1809), w latach przynależności do Księstwa Warszawskiego (1809 - 1815) oraz za czasów Wolnego Miasta i w okresie „wiosny ludów” (1815 - 1849). W rozdziale szóstym przedstawił Autor dzieje Wydziału w czasach największej germanizacji i ucisku politycznego, za reakcyjnych rządów austriackich ministrów Bacha i Thuna. Wreszcie w rozdziale ostatnim znajdujemy obraz Fakultetu w latach jego rozkwitu, po odzyskaniu autonomii i całkowitej repolonizacji Wszechnicy w 1870 r., kiedy rozwinęły się w Krakowie wszystkie wówczas upra-

wiane gałęzie nauk prawnych, a na ich czoło wysunęły się dyscypliny historycznoprawne.

W swoich wywodach poświęconych każdemu z tych etapów przedstawił Michał Patkaniowski formy organizacyjne Wydziału i jego stosunki ze zwierzchnimi władzami szkolnymi, stan i obsadę katedr, programy nauczania, wzajemne stosunki między personelem nauczającym i studiującą młodzieżą oraz działalność dydaktyczną i naukową poszczególnych profesorów. Omówił również najważniejsze kierunki i prądy przejawiające się w dyscyplinach wykładanych na Wydziale, od fizjokratycznie pojmowanej doktryny prawa natury aż po teorię z przełomu XIX i XX stulecia. Stąd też monografia ta ma kapitalne znaczenie nie tylko dla dziejów szkolnictwa i jego organizacji, ale i dla historii nauki. „Wśród licznych monografii wydanych przez Uniwersytet Jagielloński z okazji rocznicy 600-lecia jego istnienia — jak podkreślono w recenzji — imponująco przedstawia się praca M. Patkaniowskiego. Dotyczy ona wprawdzie dziejów jednego tylko Wydziału tej najstarszej polskiej Uczelni, ale gruntownością i starannością opracowania stanowić może wzór dla wszystkich tego rodzaju prac” (J. Wąsicki, CPH, t. XVIII/1, s. 265).

Omówione dzieło stało się główną podstawą przyznania Michałowi Patkaniowskiemu tytułu naukowego i powołania go na stanowisko profesora zwyczajnego w 1966 r. W tym samym roku odznaczony został Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Ponadto zaś był laureatem nagród Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego I i II stopnia.

„Oprócz niezaprzeczalnych osiągnięć ostatniej w XIX wieku generacji profesorów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego na niwie naukowej — pisał w zakończeniu swej ostatniej monografii prof. Patkaniowski — wielką ich zasługą było także wychowanie swych następców. Gdy generacja ta na przełomie XIX i XX wieku opuszczała Wydział, stanęło do pracy pokolenie może jeszcze świetniejsze od swoich mistrzów. Wydział Estreicherów, Fierichów, Jaworskich, Rostworowskich, Wróblewskich, Zollów — rozpoczynał swą działalność” (s. 448). Przedstawienie tej działalności, uwiecznienie w historiografii dalszych losów Wydziału w naszym już stuleciu łącznie z tragedią lat 1939 - 1945, leżało w planach naukowych Autora. Zadania tego nie zdołał już jednak dokonać, albowiem niespodziewana i śmiertelna choroba w ciągu zaledwie dwóch miesięcy wyrwała Go z grona żyjących. W dniu 14 listopada 1972 r. spoczął na zawsze na cmentarzu rakowickim w swym rodzinnym mieście, żegnany manifestacyjnie przez rzeszę przyjaciół, kolegów i uczniów, wśród których nie zabrakło wielu osób przybyłych specjalnie z różnych stron Polski.

Świeża karta z dziejów *Facultatis Iuridicae Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, sygnowana nazwiskiem profesora Michała Patkaniowskiego, została zamknięta. Ale nie została zatarta i taką pozostanie.

BIBLIOGRAFIA PRAC NAUKOWYCH
PROFESORA MICHAŁA PATKANIOWSKIEGO

1932

1. Czy wedle k.p.k. oskarżony musi się poddać oględzinom? „Przegląd Sądowy”, R. VIII, Kraków 1932, nr 7, s. 210 - 212.

1934

2. Krakowska rada miejska w średnich wiekach („Biblioteka Krakowska” nr 82), Kraków 1934, stron 159.
Rec.: P. Dąbkowski — „Przewodnik Historyczno-Prawny”, r. IV (za rok 1933), Lwów 1934, s. 175.

1936

3. Bojarski Aleksander h. Sas, „Polski Słownik Biograficzny”, t. II, 1936, s. 241.

1937

4. Burzyński Piotr, „Polski Słownik Biograficzny”, t. III, 1937, s. 141 - 142.
5. Charakterystyka ustawodawstwa statutowego na tle rozwoju komuny włoskiej, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, t. 42, Kraków 1937, nr 10, s. 290 - 294.

1938

6. La législation statutaire en Italie caractérisée d'après le développement de la commune italienne, „Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres”. Classe de Philologie — Classe d'Histoire et de Philosophie. Année 1937, Cracovie 1938, nr 7 - 10, s. 139 - 143.
7. Charakterystyka ustawodawstwa statutowego na tle rozwoju komuny włoskiej, „Czasopismo Prawnicze”, r. 31, Kraków 1938, s. 119 - 175.
8. O kilku analogiach w ustroju miast włoskich i polskich, „Studia Historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby”, t. I, Kraków 1938, s. 329 - 344.
9. Dargun Lotar, „Polski Słownik Biograficzny”, t. IV, 1938, s. 436 - 437.
10. Polityka miejska Kazimierza Wielkiego, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, t. 43, Kraków 1938, nr 3, s. 86 - 91.

1939

11. La politique urbaine de Casimir le Grand, „Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres”. Classe de Philologie — Classe d'Histoire et de Philosophie. Année 1938, Cracovie 1939, nr 1 - 3, s. 22 - 29.
12. Wina i kara. Elementy rzymskie i germańskie w prawie karnym statutów miast włoskich (Wydawnictwa Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego nr 5), Kraków 1939, stron 130.

1946

13. Stanisław Estreicher (1869 - 1939), „Kwartalnik Historyczny”, r. 53, Kraków 1946, z. 3 - 4, s. 485 - 497.

14. Józef Krzyżanowski (1910 - 1943), „Kwartalnik Historyczny”, r. 53, Kraków 1946, z. 3 - 4, s. 526 - 529.
15. Mojżesz Schorr (1874 - 1940), „Kwartalnik Historyczny”, r. 53, Kraków 1946, z. 3 - 4, s. 598 - 600.

1955

16. Rec.: J. Malarczyk, Doktryna społeczno-polityczna Biernata z Lublina. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio G.*, vol. I, Lublin 1954, z. 6, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. VII, 1955, z. 1, s. 365 - 369.

1956

17. Na marginesie nowego wydania dzieł Bartłomieja Groickiego, „Państwo i Prawo”, r. XI, Warszawa 1956, nr 1, s. 143 - 150.
18. Rec.: Powszechna historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych. Wyboru dokonał, przełożył i wstępem opatrzył M. Z. Jedlicki, Warszawa 1955, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. VIII, 1956, z. 1, s. 362 - 366.

1957

19. Dawni polscy pisarze prawnicy, „Prawo i Życie”, r. II, Warszawa 1957, nr 25, s. 4.

1960

20. Groicki Bartłomiej, „Polski Słownik Biograficzny”, t. VIII, 1960, s. 628 - 629 (wspólnie z K. Koranyim).

1961

21. Hausner Witold, „Polski Słownik Biograficzny”, t. IX, 1961, z. 2, s. 317 - 318.

1962

22. Heyzmann Udalryk, „Polski Słownik Biograficzny”, t. IX, 1962, z. 4, s. 505 - 506.

1964

23. Dzieje Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego od reformy Kołłątajowskiej do końca XIX stulecia (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego LXXIX. Prace Prawnicze z. 13), Kraków 1964, stron 497+7 nlb.
Rec.: I. Malinowska, „Annali di Storia del Diritto”, t. VIII, 1964, s. 401 - 405.
L. Pauli, „Rivista di Storia del Diritto Italiano”, t. 37 - 38, 1964 - 65, s. 255 - 257.
J. Wąsicki, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. XVIII, 1966, z. 1, s. 265 - 268.
24. Rozkwit nauk historycznoprawnych w Uniwersytecie Jagiellońskim, „Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego pod redakcją Michała Patkaniowskiego” (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego C. Prace Prawnicze z. 18), Kraków 1964, s. 127 - 132.
25. Od prawa niemieckiego do powszechnej historii prawa — Lotar Dargun (1853 - 1893) — Stanisław Estreicher (1869 - 1939), „Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego pod redakcją Michała Patkaniowskiego” (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego C. Prace Prawnicze z. 18), Kraków 1964, s. 223 - 239.

26. O początkach katedry prawa cywilnego w Krakowie, „Rozprawy Prawnicze. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Kazimierza Przybyłowskiego”, Kraków—Warszawa 1964, s. 229 - 237.

1965

27. Wspomnienie o Karolu Koranyim (1897 - 1964), „Życie Szkoły Wyższej”, r. 13, Warszawa 1965, nr 5, s. 112 - 119.

1966

28. Kasperek Jan Rudolf, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XII, 1966, z. 2, s. 178.

1967

29. Koczanowicz Mieczysław, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XIII, 1967, z. 2, s. 236.
30. Koczyński Michał, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XIII, 1967, z. 2, s. 243 - 244.
31. Kojasiewicz Ferdynand, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XIII, 1967, z. 2, s. 274 - 275.
32. Kojasiewicz Franciszek Ksawery, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XIII, 1967, z. 2, s. 275.

1968

33. Jeszcze w sprawie zamachu na Skałona, „Kultura”, r. VI, Warszawa 1968, nr 19, s. 11.
34. Rec.: K. Sójka-Zielińska, Prawne problemy podziału gruntów chłopskich w Galicji na tle austriackiego ustawodawstwa agrarnego. Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1968, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. XX, 1968, z. 2, s. 175 - 177.

1969

35. Il diritto romano nell'Università Jagellonica di Cracovia dall'epoca dell'Illuminismo ai tempi nostri, „Studi in onore di Edoardo Volterra”, vol. IV, Milano 1969, s. 81 - 104.

1970

36. Krzyżanowski Józef Stanisław Maria, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XV, 1970, z. 4, s. 606 - 607.

1971

37. Wykład inauguracyjny prof. dra Michała Patkaniowskiego pt. „Rozwój nauk historyczno-prawnych na Uniwersytecie Jagiellońskim”, „Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok akademicki 1967/68”, Kraków 1971, s. 27 - 39.
38. Karola Libelta starania o katedrę uniwersytecką w Krakowie, „Księga pamiątkowa ku czci Konstantego Grzybowskiego”, Kraków 1971, s. 145 - 156.

Zestawił

L. PAULI (Kraków)

Oswald P. Backus (1921 — 1972)

Dnia 8 lipca 1972 r. zmarł w wieku zaledwie 51 lat (ur. w 1921 r.) profesor Uniwersytetu w Kansas — Oswald P. Backus III. Wykładał on historię Rosji, Polski i Litwy na Wydziale Historii, a równolegle historię prawa na Wydziale Prawa. Był jednym z najwybitniejszych na zachodniej półkuli znawców dziejów ustroju Europy Środkowej i Wschodniej. W przeciwieństwie do większości historyków amerykańskich, zajmujących się problematyką Europy Środkowo-Wschodniej, którzy rekrutują się z wychodźców tego regionu, prof. O. P. Backus był rodowitym Amerykaninem. Jako trzeci piszący pod tym imieniem i nazwiskiem dodawał nie-raz w druku, co można by uznać za wyraz swoistej dumy rodowej, do swojego nazwiska rzymską trójkę. Jego amerykańskie pochodzenie pozwalało mu — po pokonaniu bariery językowej — na bardziej obiektywne, niezaciemnione sentymentami ani resentymentami, spojrzenie na skomplikowane dzieje tej części starego kontynentu, którymi się zajmował.

W swojej różnorodnej twórczości wiele uwagi poświęcał O. P. Backus dziejom i ustrojowi Wielkiego Księstwa Litewskiego w jego wzajemnych relacjach zarówno z Polską, jak i Moskwą. Tej ostatniej problematyce poświęcił monografię *Motives of West Russian nobles in deserting Lithuania for Moscow 1377 - 1514* (Lawrence—Kansas, 1957), zajmującą się zagadnieniem przechodzenia kniaziów, panów i bojarów podległych gospodarowi pod władzę wielkich książąt moskiewskich. Zagadnienie siły przyciągania Moskwy rozpatrywał na tle złożonych stosunków wyznaniowych i narodowościowych panujących na ziemiach Rusi Litewskiej. Praca ta, świadcząca o znakomitej znajomości literatury i źródeł, uplasowała od razu jej autora w czołówce amerykańskich slawistów.

Następne prace O. P. Backusa były poświęcone dziejom społecznym Litwy oraz unii polsko-litewskiej. Rozpoczął od przedstawienia rozwoju uprzywilejowania bojarstwa litewskiego czemu poświęcił studium *Die Rechtsstellung der Litauischen Bojaren 1387 - 1506* („Jahrbücher für Geschichte Osteuropas” VI, 1958 Heft 1). W rozprawie *The Problem of Feudalism in Lithuania 1506 - 1548* („Slavic Review”, t. XXI, 1962 nr 4) bronił on tezy, reprezentowanej w nauce polskiej przez W. Kamienieckiego, że na Litwie w XIV - XV w. dominowała bezwarunkowa alodialna

własność ziemi kniaziów, panów i ziemian, gdy własność warunkowa dotyczyła tylko niższych warstw bojarów, a i tu okazywała tendencję do zaniku. Stąd wyprowadzał wniosek, że o feudalizmie na Litwie można mówić tylko przyjmując jako kryterium jego marksowskie ujęcie.

W rok później w dyskusji na temat charakteru państwa polsko-litewskiego zapoczątkowanej przez jego artykuł, podkreślający federacyjny charakter państwa *The Problem of Unity in the Polish-Lithuanian State by O. P. Backus comments by O. Halecki and J. Jakštas and Reply*, („Slavic Review”, t. XXII, 1963, nr 3) ustosunkował się — w replice — do poglądów prof. O. Haleckiego i prof. J. Jakštasa. Z jednej strony polemizował on z idealizującą tendencją Haleckiego, który w Rzeczypospolitej obojga narodów widział *Commonwealth of Nations*, a nawet pierwowzór Organizacji Narodów Zjednoczonych, z drugiej z jednostronnie negatywną oceną Jakštasa, który Unię lubelską określał jako I rozbiór Litwy.

Odwrotną niejako stroną medalu jego pierwszej monografii reprezentowało studium *A. M. Kurbski in the Polish-Lithuanian State 1564 - 1583* („Acta Baltico-Slavica” t. VI, 1969) o litewsko-polskim etapie życia księcia Kurbskiego, który po głośnej w dziejach Rosji ucieczce przed niełaską Iwana IV Groźnego osiadł na Wołyniu, gdzie otrzymał w nadaniu Kowel.

W wyniku wieloletnich badań nad historią W. Ks. Litewskiego przygotował O. P. Backus syntezę jego dziejów do roku 1569 przeznaczoną jako rozdział V dla *Handbuch der Geschichte Russlands* (wyd. Harrasowitz, Wiesbaden). Od lat prowadził też intensywne badania porównawcze nad nadaniami ziemi na Wołyniu za rządów litewskich i po jego inkorporacji do Korony w r. 1569. W tym celu wykorzystywał również liczne źródła rękopiśmienne, które znajdował w archiwach polskich i radzieckich w czasie swych długotrwałych pobytów w Polsce i ZSRR.

Od początku lat sześćdziesiątych O. P. Backus bywał częstym gościem w naszym kraju. Jako organizator wymiany naukowej kierował w roku akademickim 1969/70 grupą studentów amerykańskich przybyłych na roczny staż do UAM w Poznaniu. Więcej, zaszczylił swe zainteresowania dziejami Polski i jej kulturą jednemu ze swoich synów, który spędził rok w naszym kraju.

W Stanach Zjednoczonych AP cieszył się O. P. Backus zasłużonym autorytetem, zarówno jako uczony jak i organizator nauki, piastując w tym charakterze odpowiedzialne funkcje. Ostatnio był on przewodniczącym Narodowego Komitetu Sławistów USA, przygotowując udział licznej delegacji północnoamerykańskiej na VII Międzynarodowy Kongres Sławistów w Warszawie w 1973 r. i współpracując przyjaźnie w tym charakterze z polskimi organizatorami Kongresu.

Wyliczenie związków łączących Zmarłego z nauką polską nie byłoby pełne, gdyby pominąć osobiste zaangażowanie O. P. Backusa w rozwój stosunków naukowych między Stanami Zjednoczonymi a Polską, z którą

swoimi zainteresowaniami i kontaktami był najściślej związany. W długich rozmowach, jakie wielokrotnie miałem okazję z Nim prowadzić, wykazywał nie tylko dogłębną znajomość problematyki, ale też duże zainteresowanie i szczerą sympatię dla polskich badaczy oraz uznanie dla ich osiągnięć.

Rezultatem współpracy O. P. Backusa z nauką polską pozostała m. in. opracowana przy jego współudziale z prof. J. Ochmańskim i niżej podpisanym *Introduction bibliographique à l'histoire du droit et à l'ethnologie juridique: Lithuanie* (t. D/14, Bruksela 1969) — selektywna bibliografia historii państwa i prawa Litwy do roku 1940 stanowiąca część wielotomowego wydawnictwa publikowanego pod kierunkiem prof. J. Gilissena.

Przedwczesna śmierć O. P. Backusa stanowi stratę nie tylko dla sławistyki północnoamerykańskiej. Odczuwają ją wszyscy ci, z którymi Zmarły współpracował i którzy spodziewali się jeszcze wielu prac z Jego doskonałego warsztatu.

JULIUSZ BARDACH (Warszawa)

